

הפסוק שב"ש פסוק ויפתר בדין

מאת: משה שוקן זצ"ל

מכון 28

ע"פ רב ס'אן קבל ס'אן

עד כתב ד"א דבשבת שהוא מלך גדול נגד החול אומרים מגדול מלא ביריו וחולם בויו הוא מלך גדול. ובחול אומרים מגדול חסר ויו וחיריק בלא יו"ד הוא מלך קטן. תודו מגדיל הוא בתלים ועדיין לא הי' דוד מלך. ומגדול הוא בנביאים וכבר הי' מלך ע"כ. וכתב אחרונים ד"ס ור"ח דינו כשבת וסי' חודש ושבת קרוא פקרא.

הקשר לשביעי של פסח:

שירת דוד היא דוגמת שירת משה ובני ישראל בשביעי של פסח על הים.

הפסוק ב"ש פסוק

מגדיל (בשבת, יום טוב, וראש חודש): מגדיל

מגדיל כ"א

נא מגדיל מגדיל כתיב ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד-עולם:

מגדיל י"א

נא מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד-עולם:

מגדיל כ"א

וקבלתי מרבתי כי בשבת יש לומר מגדיל ישועות בנא"ו, ובחל מגדיל ביו"ד. ונראה לי הטעם, מפני שהשבת הוא מלך גדול כנגד החל. ומגדיל הוא מלא בנא"ו, וחולם בנא"ו הוא מלך גדול. ומגדיל הוא חסר יו"ד, וחירק בלא יו"ד הוא מלך קטן. ועוד, מגדיל הוא בתלים, ועדין לא היה דוד מלך. ומגדיל הוא בנביאים, וכבר היה מלך. עושה שלום בקרומיו ונגו'. גדול השלום, שאין חותם קל התפלות אלא שלום, כמו שאמרנו בפרוש הקדיש.

הפסוק ב"ש פסוק

ובאמת צע"ג דבקרא להדיא כתיב ששר שירה זו כיום הציל הי' אותו וא"כ איך שייך לחלק כדברי האבודרהם.

סיפור צדוקי באובדרהם

בעל פרי מגדים, בקונטרס נעים מגדים מביא בקשר לשני זה: י"ש בשבת ויו"ט מגדול, המים בחירק, שמעתי בשם הגאון מווילנא ז"ל, דמגדיל בפתיח כתיב בתהלים ואין קורין בכתובים בשבת, משאיכ מגדול בחירק כתיב בשמואל שהוא בנביאים. ומתקשה הוא ז"ל: יובעני ל"י (לא ידעתי) דאטו אין אומרים פסוק מתהלים בשבת, הלא פסוקי דזמרה וכל התפלות מלאים מפסוקי תהלים.

מקור ברכות פסוק

בברכת המזון

בניסח, מגדיל - מגדיל

המנהג אצלנו לומר בניסח ברכת המזון את לשון הפסוק, מגדיל ישועות מלכו (אשר בספר שמואל ב' ובתהלים), ואומרים בחול, מגדיל, ובשבת, מגדיל, וכן מצוין בסדרים: בשבת מגדיל; וכמה פעמים רבים לפרש פעם הדבר וחסד השלום, מגדיל לחול, ומגדיל לשבת, ולא עשו הושיה ולא הביאו כל פתרון, וכפרם כי הבונה אמת הוא, ומה אמר לדודו והבדל ביניהם?

ובמגן אברהם, בסימן קפ"ט, כתב בשם ספר אבודרהם (י' ב"ו הל' א'), בשבת יאמר מגדיל ישועות ובחול מגדיל ישועות, משום דבתלים הי' מלך גדול, ובחיריק בלא יו"ד סך קטן, ע"כ;

זה צריך באור; וצריך לומר ככוונתו, משום דיום השבת הוא בכוחו מלך על שאר ימי השבת, כמו שכתבו המסקנים (ועל כן אומרים בתפלה שבת ישמחו בסלוטך שומרי שבת, ועיין מה שכתבנו לסעלה בפרק ב' סעיף ב', בהערה הסתמלה, הדיב לא פירש"י, ובלשון מלך גדול וסלך קטן צריך לאמר דמכוין לתנועה גדולה (החלום) ולתנועה קטנה (חיריק בלא יו"ד), כנודע בין חכם הדקדוק; ועיי"ש עוד בסמן אבודרהם; אך בכלל כמה קלוש פעם זה! ואם באנו לקמור על טעות כאלה, כמה סלים ושמות ואמרים יש לנו בקריאתם בשבת פבוהל?

אבל האמת הוא, כי כמו בענין התורה בסימן הקדום כך בענין זה נפלה פשט טופר קלה מאוד ע"פ פתרון טופעי באור, הראשי היותו ע"י אחד המעתיקים שלא בא עד תבונת הענין בכלל ולפתרון נאמן בהר"ח בפרט, וסמנה נסתעפה הטעמה הסיוודה לשבת, וידע עם זה נבראו כל הדברים וכל ההשערות והמכרות בזה; ובהעלות סוד המעשה, כמו סאליו יללו כל אלה, ואור האמת יופיע.

זה דבר המעשה:

הפסוק הזה, מגדיל ישועות מלכו, הוא בתהלים (י"ח נ"א), ושם הנוסחא, מגדיל; וכן בא פסוק זה בשמואל ב' (כ"ב נ"א) בהמשך כל הפרשה שבתהלים, ושם הנוסחא ע"פ הקרי - מגדיל, כאשר הרבה יש שונים כנסורה מביאים לכתובים כנודע, ובעלי הסורה מצינים וסנים אותם אחד אחד, וידוע זה לכל בעל מקרא (וארכיכו מה לסעלה בתחלת הפרק בהערה).

ובנוסח ברכת המזון הזאת הנוסחא פתולים - מגדיל ספני שיעיר מקומה של פרישה זו היא בתהלים ב"ו יתר קובץ תהלות דוד; ואחד הסופרים המעתיקים את הסוד בכתובת יד (קדם שנתגלה הפסוק) או הבעלים של הסוד רשם לו בנליון כזה:

(אצל מגדיל ישועות מלכו): בשב' מגדיל

וכן לומר בזה, כי בשמואל ב' הנוסחא מגדיל, למען דעה; וידוע, כי ספרי תבאים העוזרים בשני חלקים מצמינים חלקם בראשי היותם פססוהיהם בתוספת א' וי', להזאת (א) חלק ראשון, (ב) חלק שני, וכתובים ש"א' (שמואל א'), ש"ב' (שמואל ב'); מ"א' (מלכים א'), מ"ב' (מלכים ב'); וד"א' (דברי הימים א'), ד"ב' (דברי הימים ב');

ושב חשב אחד המעתיקים הבאים, כי המלה, בשב' מגדיל פתונה בשבת, כלומר, ששבת אומרים, מגדיל, ולא חשב הרבה, וכתב בסדרו ונתקן על יד שפירש בשבת מגדיל, ומאחר התקנה בא להתקנה שנית, ומצינה לשלישית וכן לאחרי, וכתיב' לדפוס, ומרפס לדפוס כיום הזה.

וסל זה פבואר, שאין כל הבדל בין הלשונות, ואמר לומר, מגדיל כפי הכתוב בתהלים וכן, מגדיל כפי הקרי בשמואל ב', וכך כן זה בין בחל בין בשבת. ובניסח ברכת המזון ברמב"ם בא הניסח כסומא, מגדיל. -

כָּכָה בְּגִמְרָא בְּמִסְכַּת מוֹעֵד קִטָּן (ד')

והשערה זו טעות היא בידו שיהודים לא השתמשו בחילוקים של שמואל א' ושמואל ב' וכן במלכים ודברי הימים עד לאחר שנדפס התנ"ך על ידי גוים שהדפיסו באופן זה, ומטעם ההכרח לציין הפסוק כפי הנדפס התחילו להשתמש בחילוקים אלו, אבל קודם הדפסת התנ"ך לא נמצא בשום מקום ולא יעלה על הדעת שיהודים יחזיקו במסורת הגוים שלא מן ההכרח. ומכיון שהראשונים שחיו קודם הדפסת התנ"ך דברו בכעיה זו שמשנים שבת מחול, אין מקום לדבריו.

וְהָיָה קָטָן (ט')

* הוא עדין הנעו כשהיה יושב תוסק בתורה היה מעין עצמו כחולעת וכשעה שהוא למלחמה היה מקשה עניו כען על שסעה סאת וכל בפעם אחת שהיה זרק חץ ופיל סאת וכל בפעם אחת היה סתאמז על סאתים רכזיב * איכה ירדף אור ארץ ישיה בו קל וסדה * וק' כדבר אדיה הדין.

וְהָיָה קָטָן (י')

מִדְּוַתְּפִלְטָנִי מִרִיבֵי עַמִּי
 תְּשִׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עִם לֹא־יִדְעָתִי
 יַעֲבֹדֵנִי:

קָטָן (י"ב) ד' ס' א"ח

מִדְּוַתְּפִלְטָנִי מִרִיבֵי עַמִּי
 גּוֹיִם עִם לֹא־ יִדְעָתִי יַעֲבֹדֵנִי:

קָטָן (י"ג) ד' ס' א"ח

קכח בגמרא במסכת מועד קטן (ד') ט"ז ע"ב) בשעה שהיה דוד יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ על שמונה מאות חלל בפעם אחת, שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת, והיה מתאנח על מאתים דכתיב איכה ירדוף אחד אלף, יצתה בת קול ואמרה רק בדבר אוריה החתי וגו', ופירש"י בדבר אוריה החתי ניטלו לו מאתים ע"כ ע"ש, ויש לדקדק מנ"ל לרש"י ז"ל שניטל ממנו דלמא לא ניתן לו מעיקרא, ויבואר דהנה ידוע החליפות השירה של דוד המע"ה שכתהלים (י"ח) בשירתו בשמואל (כ' כ"ב) כמו שמנו חז"ל

במסכת סופרים פרק ח', ולכולם יש ליתן טעם בדבר מפני מה נשתנו אלו מאלו, והנה בשמואל (שפ פסוק מ"ד) כתיב תשמרני לראש גוים, וכנגדו כתיב בתהלים (שפ פסוק מ"ד) תשימני לראש גוים, וצריך לומר הטעם כי השירה הכתובה בשמואל אמר קודם החטא בדבר אוריה החתי*, לכן בא המאמר "תשמרני" לראש גוים שעולה בגימטריא אל, לרמוז שאז היה מכה בשונאיו אלף כפעם אחת אבל שירתו בתהלים נאמר אחר החטא הנו"ל וניטל ממנו מאתים לכן בא המאמר "תשמני" בלא רי"ש בגימטריא שמונה מאות, והוא המקום אשר מצא רש"י ז"ל מרומז שנטלו לו מאתים:

כָּכָה בְּמִסְכַּת מוֹעֵד קִטָּן (ט')

ולענ"ד נראה לבאר הענין על פי מה שהביא הגר"א רמו להא דמועד קטן טז, ב ובשעה שירצא [דוד] למלחמה... שהיה זורק חץ ומפיל ח' מאות חלל בפעם אחת והיה מתאנח על מאתים דכתיב "איכה ירדף אחד אלף" יצתה בת קול ואמרה רק בדבר אוריה החתי. והגר"א אמר על זה שיש שינוי בין המזמור שבשמואל ב להמזמור שכתהילים שבפסוק מד כתיב בשמואל ב' "תשמרני לראש גוים" ובתהילים כתיב "תשימני" במקום "תשמרני" ותשמרני בגימטריא אלף ותשימני בגימטריא שמונה מאות. ונמצא לפי דבריו ששמואל ב' נאמר קודם החטא ותהילים נאמר אחר החטא (דלא כאבודרהם הנ"ל); וגם לפי הגר"א צ"ע אותה קושיא שהקשינו על האבודרהם דכיום הציל ה' אותו כתיב.

ונראה דכיון דענינא דשבת הוא שאין כאן חטא שהרי הוא מעין יום שכולו שבת (ובשבת ששר אדם הראשון מזמור שיר כתיב "להשמדם עד עד") וכן אין אומרים "והוא רחום יכפר עון" כליל שבת (ומה שאומרים ב"יהי כבוד" לק"מ) משום הכי מזכירים הפסוק שנאמר בשמואל ב' ולא הפסוק של תהילים. ואע"פ שיום טוב שאני בענין זה מ"מ השוו מידותיהם להשוות נוסח יו"ט כמו של שבת.

[ואגב יש להעיר שבשמואל ב' נכתב השירה אריח על גבי לבינה משאין כן בספר בתהילים וצריך טעם. ואולי יש לומר לפי הגר"א הנ"ל דבתהילים דנאמר לאחר החטא נפגמה השירה ממה שהיתה מתחילה. אמנם מצאתי בדפוסים שונים שגם השירה בתהילים נדפס אריח ע"ג לבינה רצ"ע].